

DIJALOG UNUTAR CRKVE

VJERNICI-LAICI, INTELEKTUALCI, ŽENE, REDOVNICI

Bono Zvonimir ŠAGI, Varaždin

Sažetak

Tema je obrađena u dva dijela. Najprije se izlaže problem unutarcrkvenog dijaloga kao takvog. Kako ga shvatiti? Koliko je ta sintagma uopće ušla u crkvenu svijest? Koliko stvarno obilježava sadašnju praksu Crkve kao zajednice na svim njezinim razinama? Dijalog pretpostavlja, i istodobno stvara, novu crkvenu svijest i neophodan je za ostvarenje crkvene zadaće u svijetu. Evangelizacija, i ona prva i ona druga u pluralnim okolnostima svijeta može biti samo kroz dijalog. Treba, dakle, prihvaćati teme i sugovornike. Dijalog prema van potiče dijalog prema unutra – i obratno. Dalje se u nekoliko crta opisuje okolnosti i stanje dijaloga unutar Crkve. Koliko vanjske okolnosti utječu na stanje same vjerničke zajednice, odnosno na unutarnji dijalog? Crkva još nije pronašla idealan model svoga unutrašnjeg zajedništva i života te funkcionalne strukture svoga djelovanja u suvremenim društvenim okolnostima. Istaknuti su najvažniji momenti koji se reflektiraju na unutrašnji život crkvene zajednice, a proizlaze iz crkvene otvorenosti modernom svijetu: četiri odraza svijeta (okolnosti) u samoj Crkvi (pluralizam, liberalni individualizam, demokratski duh, sloboda medija). Stvara se i u samoj Crkvi mentalitet da je moguće, pa i potrebno, s obzirom na vjerske istine priznati različite pristupe. Iako je istina jedna, mogući su različiti putovi traganja za njom.

U drugom dijelu se govori o subjektivizaciji crkvenog zajedništva, o subjektima dijaloga. Premještanje naglaska iz crkvene institucionalnosti na osobe i odnose među osobama – vjerničke skupine. Potrebno je crkvene strukture, počevši od biskupije do župe, dinamičnije shvatiti i organizirati. Određeni oblik demokratske procedure moguć je i u dogmatski zadanoj hijerarhijskoj crkvenoj strukturi. Sve se to gleda u odnosu na pojedine kategorije unutar crkvene zajednice: laike, žene, intelektualce, redovnike. I kao zaključak iznosi se deset teza važnih za promociju dijaloške crkvene dimenzije.

Ključne riječi: unutarnji dijalog; dijalognost zajednice; subjektivizacija; prevelike restrikcije; kreativna poslušnost; dijalogna tijela (vijeća); oblik demokratske procedure; odnos istine i slobode; unutarcrkvena javnost.

Uvod

Iako je tema postavljena jako konkretno, ipak mi se čini da je moramo smjestiti i u širi kontekst, ako želimo proanalizirati sav problem vezan uz unutarcrkveni dijalog. Dat ćemo zato u prvome dijelu kratak fenomenološki prikaz problema i okolnosti, te analizu duhovnog stanja unutar postojećeg modela crkvenog zajedništva, a u drugom ćemo se osvrnuti na subjekte dijaloga – laike, intelektualce, žene, redovnike. U zaključku ćemo naznačiti glavne teze koje ujedno ostaju i teme daljnjeg dijaloga.

1. Prikaz problema

1.1. Kako shvatiti dijalog unutar Crkve?

O dijalogu unutar Crkve nije lako govoriti, ponajprije zato što se čini, čak i površno gledajući, da dijalog kao takav bitno pretpostavlja razlike u shvaćanju kako se dolazi do istine pa, prema tome, i razlike shvaćanja i doživljavanja crkvenog identiteta. Pretpostavlja dijalognu koncepciju i same istine. To je, pak, u svezi sa sadašnjim pretežitim shvaćanjem crkvenosti, crkvenog ustrojstva i jednosmjerne hijerarhijske komunikacije unutar crkvene strukture vrlo teško ili gotovo nemoguće. Crkva, koja je »stup i uporište istine« (1 Tim 3,15), po svojoj je naravi usmjerena na jedinstvo vjere (u smislu – što i kako se vjeruje), ali u sadašnjoj svojoj praksi to jedinstvo vjere njeguje i kao jedinstvo govora o vjeri, kojemu sve više i početni, a ne samo završni, ton daje učiteljstvo. Unutarcrkveni se dijalog zato ne može dovoljno jasno artikulirati. Je li on samo imperativ navještanja – »predajem što sam i primio« (usp. 1 Kor 11,23), dakle odozgo, ili je i metoda upravljanja »primljenim«, te traganje za najboljim načinom provođenja u praksu svega što je naviješteno? – čini se ključnim praktičnim pitanjem. Ako sve bitno teče odozgo prema dolje, nije li u takvu duhu moguć tek kreativan posluš? Taj kreativni posluš, doduše, uključuje dijalog, ali dijalog nejednakih, a njegov rezultat onda ovisi o sposobnosti i spremnosti onoga višega da čuje nižega. Zato se s unutarcrkvenim dijalogom veže i unutarcrkvena disciplina: poštovanje hijerarhijske strukture, poslušnost poglavarima; respekt i poslušnost crkvenom učiteljstvu itd. Tako se dijalog pretvara u asketsku vježbu i stil ponašanja.

Listajući literaturu, nećete jako često naći naslov koji bi sadržavao sintagmu: »unutarcrkveni dijalog«¹. Kao da je autori izbjegavaju, radije govore o suradnji

¹ Paul-Werner SCHEELE, *Unutarnji crkveni dijalog*, u: *Svesci 1*(1967.), str. 6–11. Autor kaže: »Zadaća je Crkve da sluša riječ Gospodnju ... ne rješava li već ta tvrdnja pitanje unutarnjeg crkvenog dijaloga, ne ukazuje li u najmanju ruku na njegov periferni položaj?...«

unutar crkvene zajednice i o organičkoj strukturi zajednice. Bilo bi zanimljivo istražiti koliko je ta sintagma zastupljena u pokoncilskim crkvenim dokumentima. Koliko uopće jest, uglavnom je u sklopu cjelokupnog govora o životu Crkve i izvršavanja njezine zadaće u svijetu, gdje se dijalog prije svega usmjerava na dijalog s ljudima današnjice – sa svijetom. Primjerice, ako uzmemo dokument o kojemu je riječ na ovom Tečaju, *Tertio millennio ...*² onda ćemo otkriti da je u njemu osam puta upotrijebljena riječ dijalog, ali nijednom u kontekstu unutarnjeg dijaloga u samoj Crkvi.

To, međutim, nipošto ne znači da nastojanja oko unutarcrkvenog dijaloga nema, ili da netko tvrdi da ga ne treba. Dapače, on je unutar Crkve postao teoretski općeprihvaćen i neosporavan imperativ. »Dijalog unutar Crkve jest životni prostor bez kojeg nema istinskog susreta s *Riječju* ni vjerodostojnog svjedočanstva u svijetu. Crkva ne može izreći riječ koja se od nje traži ako konstantno ne stoji u živom unutarnjem katoličkom dijalogu.«³ No drugo je pitanje koliko dijalog stvarno obilježava sadašnju životnu praksu Crkve kao zajednice na svim njezinim razinama. Još uvijek nedostaju konkretni funkcionalni oblici koji bi u konkretnim crkvenim zajednicama jasnije isticali njezinu dijalognu dimenziju. Postoje prevelike restrikcije, i određena mjera nepovjerenja prema različitosti, iz čega slijede i dosta velike frustracije. Te su se frustracije na razne načine pokazale u tijeku pokoncilskih godina na raznim stranama i sektorima crkvenog života. Mislim zato da je za razvoj svekolikog unutarcrkvenog dijaloga potrebno voditi računa i o specifičnosti samog pojma tog dijaloga, koji se simpliciter ne poklapa s onim dijalogom koji Crkva vodi s drugim crkvama, religijama ili jednostavno sa svijetom. Tamo to biva jasnije. Treba ga promatrati kroz cjelinu crkvenog života, kao izraz zajedništva i svijesti o jedinstvu vjere, kao obilježje osjećaja crkvenosti. Važno je zato kako se u koje vrijeme i u određenim okolnostima shvaća samo crkveno zajedništvo koliko je u njemu prisutna dijalogna dimenzija.

1.2. Dijalog pretpostavlja i istodobno stvara novu crkvenu svijest

Riječ *dijalog* općenito, možemo kazati, postala je posebno nosiva, čak najjasniji simbol Drugog vatikanskog koncila (1962.–1965.). Proizašla je iz spoznaje da Crkva mora izaći iz svoje zatvorenosti i obrambenog stava, pa sukladno tome i sustava, te obnoviti svoje vidljivo lice prema slici koju je sam Krist imao o njoj, i da mora uspostaviti odnos sa svom zajednicom čovječanstva. Dijalog je shvaćen kao put i metoda četverostrukog otvaranja Crkve: Kristu, odnosno Evanđelju – svom izvoru; svojim članovima međusobno u zajednici; svim kršćanima gradeći

² KS-Dok. 101, Zagreb, 1994.

³ Paul-Werner SCHEELE, *n. dj.* str. 6

kršćansko zajedništvo; svim suvremenim ljudima. Na toj crti su tri temeljna stupa: crkvena samospoznaja, napose kroz liturgiju i teologiju, otvorenu i dostupnu razumijevanju i sudjelovanju naroda, ekumenizam i sudjelovanje u »radosti i nadi, žalosti i tjeskobi ljudi našega vremena« (GS 1). Dijalog postaje zato bitna sastavnica svega daljnjega života Crkve i svekolikog njezinog poslanja u svijetu. Dijalog na svoj način bitno obilježava i samu crkvenu narav, jer je ona u dinamici vremena i prostora Otajstveno tijelo utjelovljene Vječne Riječi po kojoj je Bog uspostavio trajan dijalog s ljudima. Dužna je stalno započimati i voditi dijalog na četiri razine: sa samim svojim izvorima, s riječju Božjom u Svetom pismu; unutar svoje zajednice; s drugim Crkvama; sa suvremenim pluralnim svijetom⁴.

Sadržaj što ga izražava sintagma *dijalog unutar Crkve*, Koncil pozicionira u teološki pojam kolegijaliteta i u praktične poticaje nosiocima hijerarhijske vlasti da razgovaraju sa svećenicima, redovnicima, laicima, te da vjernici razgovaraju među sobom⁵. Najjasnije u tome smislu govori 1964. prva enciklika Pavla VI. *Ecclesiam suam*⁶. Ona ga izravno i imenuje kao dijalog »u jednoj svetoj, katoličkoj i apostolskoj Crkvi kojoj je Rimaska Crkva *mater et caput*«, smješta ga u sâm život i funkcioniranje crkvenog zajedništva, a posvećuje mu četiri broja (usp. 116–119). Ta je enciklika neposredno prethodila i dala ton koncilskoj konstituciji *Gaudium et spes*. Konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, iako se odnosi prvenstveno na dijalog sa svijetom, u broju 92. dijalog u samoj Crkvi motivira njezinim »poslanjem da osvijetli čitav svijet evanđeoskom porukom ...« i ovako ističe njegovu potrebu: »zato se ... traži da prije svega promičemo u samoj Crkvi međusobno cijenjenje, poštivanje i slogu priznavajući svaku zakonitu raznolikost, da bi se uvijek plodonosnije uspostavljao dijalog između svijetu koji sačinjavaju jedan Božji Narod, bilo da su pastiri bilo ostali vjernici. Jače je naime ono što sjedinjuje vjernike nego ono što ih dijeli; neka bude u nužnim stvarima jedinstvo, u nesigurnome sloboda a u svima ljubav« (GS 92). Dijalog mora bitno obilježiti svu kršćansku duhovnost pojedinih vjernika i svih vjerničkih skupina unutar crkvene zajednice koja danas živi i djeluje unutar pluralnog svijeta. A dijalog je upravo jedino i pravo »sredstvo sveopće moguće komunikacije, ili pak još uvijek moguće komunikacije između orijentacijskih sustava života unutar idejnog pluralizma.«⁷

Mi o svemu tome ovdje ne možemo govoriti. No, iz ovoga već rečenoga slijedi da dijaloška orijentacija Crkve prema suvremenom svijetu, u kojem je plura-

⁴ Usp. G. HASENHÜTTL u: *Dizionario di pastorale, Queriniana*, Brescia, 1979., str. 210.

⁵ Usp. *Dokumenti Drugog vat. koncila*: LG 22–23; CD 28; AA 11; 25.

⁶ Objavljena 6. kolovoza 1964. na prvu godišnjicu pontifikata Pavla VI. Hrvat. izd. KS-Dok. 54, Zagreb, 1979.

⁷ Vjekoslav BAJSIĆ, *Indiciji trećeg tisućljeća* u: *Svesci*, 82–64/1994., str. 114.

lizam idejâ, svjetonazora, vjera, vrednota nezaobilazna činjenica, nužno započine unutar same Crkve. Razvitak i plodotvornost dijaloga unutar Crkve pospješit će i dijalog sa svim ljudima današnjice. Nikako drukčije Crkva ne može ispuniti niti svoje izvorno poslanje naviještanja Evanđelja Isusa Krista svemu stvorenuju (usp. Mk 16,15). Evangelizacija, i ona prva i ona druga, u pluralnim okolnostima svijeta može biti samo kroz dijalog.

Iz riječi Pavla VI. u *Ecclesiam suam* slijedi da je dijalog *novi oblik ljubavi*. Ljubav je pak znak raspoznaja kršćana i kršćanskih zajednica u svijetu. Zato dijalog nema nikakvu prihvatljivu alternativu, kao ni ljubav za autentičnost pojavka Crkve u suvremenim okolnostima. Možemo zato ponoviti riječi Pavla VI. »Silno želimo da unutrašnji razgovor u krilu same Crkve postane gorljiviji, da bude bogatiji temama, da pronade nove sugovornike tako da poraste životna snaga i posvećenje otajstvenoga Tijela Kristova ovdje na zemlji.« (ES 119). Treba, dakle, prihvaćati teme i sugovornike. Jedno se i drugo, zapravo u ovo naše vrijeme samo po sebi svakoga dana nameće. Dijalog prema van potiče dijalog prema unutra – i obratno.

1.3. Okolnosti i stanje dijaloga unutar Crkve

Budući da je trideset i jedna pokoncilaska godina prošla u znaku otvaranja Crkve modernome svijetu, dijalog je postao opće mjesto. Crkva je izašla na pluralnu svjetsku scenu kao respektabilan sugovornik. Ona, bez sumnje, danas predstavlja najveći moralni autoritet na makroplanu svijeta. Može se s dosta uvjerljivosti reći da je respektabilna i na planu pojedinih zemalja u kojima je prisutna. No, je li jednako respektabilna i na mikroplanu, u samom tkivu ljudskih zajednica pluralnog civilnog društva, socijalnih, kulturnih, duhovnih, moralno-vrijednosnih gibanja? Čini se da to nije moguće tvrditi. Mnoga istraživanja provedena u ovim posljednjim godinama pokazuju drukčiji trend. Koliko je to sve povezano s unutrašnjim stanjem same vjerničke zajednice, odnosno s unutrašnjim dijalogom, još treba utvrditi. Koje teme i dileme muče samu crkvenu zajednicu? Biskupi, svećenici, teolozi, laici, žene ...! Povremeni iskazi nezadovoljstva. Gdje su korijeni i kako to odjekuje u pluralizmu aktualnog društva? Usudio bih se ustvrditi da Crkva još nije pronašla idealan model svoga unutrašnjeg zajedništva i života, te funkcionalne strukture svoga djelovanja u suvremenim društvenim okolnostima. Previše je novog vina još uvijek u starim mješinama (usp. Mk 2,22), pa se zato sve češće događaju ekscesi koji pokazuju da baš s unutarnjim dijalogom nije sve u redu.

Mislim zato da je korisno u tom kontekstu upozoriti na najvažnije momente koji se reflektiraju na unutrašnji život crkvene zajednice, a proizlaze iz crkvene otvorenosti modernom svijetu. Tijekom procesa crkvenog »aggiornamenta« do-

gađale su se i velike promjene u svijetu. Dok je Crkva ulazila u arenu modernoga svijeta i taj svijet je ulazio u Crkvu. Informatička sredstva porušila su, tako reći, svaku barijeru. Svaka vrsta zatvorenosti postaje sve manje moguća. Ušli smo u postmoderni svijet, koji je, slikovito govoreći, sveopći sajam, sve je na ponudi. Nema više čvrstih istina ni čvrstih moralnih načela. Putem dijaloga unošenje evanđeoskih vrednota u svjetovnu sferu uključuje i primanje iz svjetovne sfere, jer ako bi se u dijalog polazilo od pretpostavke da smo sami u posjedu sve istine, onda bi dijalog imao jedino značenje da se drugoga uvjeri u istinu ili da se formuliraju proturječja i da se sudi drugome⁸. Treba se stoga pitati koliko je *svjetovnog* ušlo u Crkvu, kako se odražava ta nova svjetovnost na unutarnje odnose u crkvenoj zajednici? Pod *svjetovnošću* ovdje ne treba misliti apriori nešto negativno, u njoj su i pozitivni i negativni elementi. No, samim tim, buđenjem crkvene svijesti i o svojoj svjetovnoj dimenziji, svaka je crkvena zajednica suočena s pluralizmom. Iz njega pak za samu crkvenu zajednicu niču nove teme dijaloga. Mijenja se odnos prema istini i putu kako se do nje dolazi. Zapravo pluralizam »kao moderan fenomen najbolje razumijemo kao priznavanje relativnosti zahtjeva za istinom. Tako shvaćen pluralizam je najprije način da se vidi smisao u svjetlu razlika. Dok je predmoderni mentalitet nastojao svoje metode i vjerska uvjerenja držati za općenito valjane, pa je zato sve što je od toga drukčije smatrao tuđim ili čak krivim, moderan mentalitet prihvaća povjesnost traženja istine unutar pluralističkoga svijeta«⁹. To, na svoj način, stvara i u samoj Crkvi mentalitet da je moguće, pa i potrebno, s obzirom na vjerske istine priznati različite pristupe. Iako je istina jedna, mogući su različiti putovi traganja za njom.

Drugo što s izlaskom Crkve u suvremeni svijet ulazi iz toga svijeta u Crkvu jest *liberalni individualizam* i s njim povezano shvaćanje osobne slobode. Negativni, ili za kršćansku zajednicu bar vrlo problematični, njegovi aspekti odražuju se u relativiziranju svih vrednota, a napose u promjeni odnosa prema moralnim pitanjima. Relativizam postaje dio mentaliteta. Pozitivni elementi, pak, mogu se vidjeti u porastu osjetljivosti za vrijednost i dostojanstvo ljudske osobe, te sve veća osjetljivost za temeljna ljudska prava i slobode. Pojačavaju se i otvaraju i u Crkvi novi vidici personalizma, kako bi se ublažila jednostranost individualizma. Iz tog kompleksa izbijaju i zaoštavaju se mnoge najnovije teme unutarcrkvenog dijaloga.

Treći je odraz svijeta u Crkvi, čini se, neizbježan u sadašnjem postmodernom trendu, *demokratski duh*. On se napaja na sve razvijenijoj individualističkoj kulturi civilnog društva, koje sve teže podnosi svaku vrstu centralizma. Raste su-

⁸ Usp. G. HASENHÜTTL, na istom mj.

⁹ John THIEL, *Il pluralismo nella verità teologica – Concilium* 30(1994.)6, str. 89.

bjektivizacija društva u odnosu na državu i uopće ustanove. Institucionalizacija sve više odstupa pred tzv. volunterstvom. U tome se sklopu općenito mijenja osjećaj pripadanja zajednici, na svim razinama ljudske društvenosti. Crkvenu zajednicu taj trend ne može mimoći.

No, ne treba u tome ni za Crkvu vidjeti samo negativnost. Otvara se tek mnoštvo tema za unutarnji dijalog. Najznačajnija se tema može sažeti u ovo: koliko je demokracije moguće u Crkvi? Neki su obrati već učinjeni pokoncilskom subjektivizacijom partikularnih crkava, ali se još uvijek to nije dovoljno duboko provelo u bazu, sve do samih osoba. Neki misle da i sâm Zakonik crkvenog prava (1983.) sadrži još uvijek previše centralizma, onog rimskog i onog biskupijskog i onog općenito organizacijskog u pastoralu, kad sve bitno dolazi samo odozgo, što je katkad na uštrb osoba, karizmi itd. Ako je istina da u Crkvi nije moguća demokracija, u smislu da bi vlast dolazila od naroda, ipak je istina da je vršenje vlasti u evanđeoskom smislu služenje, pa zato i kad se konačne odluke donose na hijerarhijskome vrhu, put do konačne odluke morao bi biti odozdo prema gore. Određena je mjera, da kažem svjetovnim rječnikom, demokratske procedure i u Crkvi moguća. Oblik poslušnosti kao kreposti, koja se ima povezati s vjerom, u crkvenoj disciplini bi se morala razvijati i kao prosvjetljena, ali i kao kreativna poslušnost.

Četvrta okolnost jest *sloboda medija i stvaranje javnog mnijenja*. Crkva smatra da je »sloboda izražavanja vlastitih osjećaja i misli neophodna za ispravno i prikladno stvaranje javnog mnijenja ... Budući da se društveni život jača suradnjom svih ljudi, potrebno je slobodno suočavanje mišljenja« (CP 26)¹⁰. To znači da je i unutar Crkve potrebno neko javno mnijenje. To se crkveno javno mnijenje danas može smatrati i važnim teološkim mjestom, a za unutarcrkveni dijalog je neophodno. U njemu i po njemu se može znati koje teme i koji problemi imaju biti na dijalognom stolu zajednice vjere i ljubavi, koja danas živi u pluralnim uvjetima društva i svijeta.

U zemljama postkomunističke tranzicije te se okolnosti postupno pojavljuju u sklopu stvaranja demokratskih institucija i socijalnih promjena, napose u vezi s privatizacijom i društvenim raslojavanjem. Socijalne teme dolaze u prvi plan. Ljudska prava, sloboda medija i sve oko stvaranja novih vlasnika, korupcije i nastajanje novih siromaha, što svaki dan puni stranice tiska, neminovno se reflektira na razmišljanje vjernika o njegovoj Crkvi, što od nje očekuje.

Eto u ovim relacijama i u ovim okolnostima smješten je sav realizam unutarcrkvenog dijaloga.

¹⁰ *Communio et progressio*, izd. KS-Dok. 36.

2. Subjektivizacija crkvenog zajedništva

Tako dolazimo do onog što je u ovoj temi najpraktičnije postavljeno: osobe i skupine osoba u unutarcrkvenom dijalogu – intelektualci, vjernici-laici, žene, redovnici! Mogli bismo se pitati zašto su baš ove kategorije uzete, a ne neke druge. Uistinu, mogle su i neke druge, jer se dinamika unutarcrkvenog života mora promatrati organski povezano. No ipak, baš crkvena svijest tih nabrojanih skupina može najviše pripomoći svekolikoj dijalognosti kršćanske zajednice i procesu njezine daljnje subjektivizacije. Pod subjektivizacijom ovdje mislimo na premještanje naglasaka iz crkvene institucionalnosti na osobe i odnose među osobama, spoznaja da je crkvena zajednica najprije zajednica osobâ povezanih vjerom u Krista.

Za oživljavanje crkvene svijesti i, dakako, osjećaja suodgovornosti, ili, kako smo to ovdje imenovali, kreativne poslušnosti, unutarnji dijalog na relevantnim razinama crkvenog zajedništva mora dobiti i značenje instrumenta, opće prihvaćene metode kako se dolazi do odluka koje obvezuju. Crkveni Zakonik, doduše, ima odredbe o dijalognim tijelima, raznim vijećima, ali do sada ta tijela nisu uspjela u Crkvi postati značajan čimbenik. Njihova je važnost prigušena, jer se, imajući u vidu napose sadašnju situaciju u Hrvatskoj, sve crkveno u proceduri događa pod velom »tajne vrha«. Nema uopće značajnijih članova nekog Vijeća koji bi se kao takvi pojavljivali sa svojim mišljenjem ili stavom u javnosti, pa da se započne neki sadržajni razgovor. Najdalekosežnije odluke su donesene, ili se donose, bez prethodno šire rasprave. Hvaljenje i interpretiranje već gotovih crkvenih odluka ili dokumenata, bez kritičkih tonova, nije u stvari nikakav, ili bar ne pravi, dijalog. U suvremenome društvu to djeluje antipatično i kontraproduktivno, jer daje dojam neprevladanog paternalističkog kompleksa, iliti krutog »hijerarhijskog sindroma«, koji obično producira negativnu selekciju. U takvome stanju duha za intelektualca, samosvojna duha, nema dovoljno mjesta.

Mislim zato da je potrebno crkvene strukture, počevši od biskupije do župe, dinamičnije shvatiti i organizirati. Određeni oblik demokratske procedure moguć je i u dogmatski zadanoj hijerarhijskoj crkvenoj strukturi. Govoriti o kategorijama osoba, kao što su vjernici-laici, intelektualci, žene, redovnici, odnosno zavjetovane osobe na posvećeni život, u svezi s unutar crkvenom dijalogom, znači ujedno govoriti o njihovom mjestu u aktualnoj crkvenoj stvarnosti.

2.1. Laici

Najprije treba reći: vjernici-laici imaju kao i kler svoje mjesto u životu i poslanju Crkve iznutra i zajedno s njima u svijetu prema specifičnosti poziva, darova i službi. Crkva s njima i pomoću njih izvršava cjelovito svoje poslanje (trostruku službu). Više nije na mjestu nikakvo dijeljenje laika i klerika, osim po

službi, s time da i laička služba u svijetu, u vremenitu redu ima crkveno dostojanstvo. Otvorenost se Crkve svijetu mora očitovati kroz svijest i svjedočenje zajedništva. To je njezin temelj i izvor, što je posebno naglašeno u slavlju Euharistije. Osjećaj crkvenosti i pripadanja zajednici i njezinu poslanju najvažnije je praktično ishodište laičkog angažmana. To je ujedno mjesto dijaloga, koji iz dijaloga vjere, po vertikalni silazno usmjerenog, prerasta u navjesticiteljski dijalog u horizontalni. Odatle se napaja i ražaruje laički angažman u svijetu, ukoliko je on »unošenje evanđeoskog duha u vremeniti red«.

U našim je post-komunističkim prilikama zato posebno važno nastojanje oko *budjenja svijesti* crkvenog zajedništva i osjećaja aktivne pripadnosti Crkvi-zajednici, jer se velik dio kršćana, zbog društveno-političkih okolnosti, držao anonimnim spram crkvene zajednice. Svoju vjeru je živio na strogo privatni način. Imali smo visoki stupanj distanciranosti od Crkve. Sada Crkva-zajednica mora ponovno zauzeti svoje javno mjesto u društvenoj interakciji. To je moguće samo po osobama kojih je poziv *biti usred svijeta*. Iako laik u svjetovnoj sferi svjedoči za Kraljevstvo Božje najprije kao pojedinac, potrebna mu je zajednica. Zadaća je upravo zajednice da podupire snagu svjedočenja pojedinca. Zbog promjena što se upravo zbivaju nužna je snažna obnova aktivne prisutnosti mnogoobličnog crkvenog zajedništva u društvenoj dinamici radi unošenja kršćanskog duha u vremeniti red. Tako laikat dolazi u prvi plan. O tome se mora razmahati dijalog unutar crkvene javnosti. Za sada ta crkvena javnost gotovo ni ne postoji.

Teme dijaloga nam nameće svijet, društvo u kojemu živimo i u kojem smo dužni svjedočiti. No te teme unutar crkvene zajednice moraju imati, prije svega, cilj pokretanja u samoj zajednici, spoznaje prioriteta u samoj zajednici i potom animacije da se u svakom trenutku zasjeđuje one kršćanske vrijednosti koje su na opće, vremenito i vječno dobro ljudi. Dužnost je pronalaženje najboljeg puta i načina kako da se spasenje Božje približi suvremenima.

Ponovit ću što sam već prije više godina napisao: Veoma je važno da se u sadašnjem trenutku izlaska iz, za Crkvu nepovoljnih okolnosti bivšeg društvenog sustava, u pitanjima laikata ne zanemari nastavak koncilске obnove, da se ne upadne u nostalgičnu svijest i nekritično oživljavanje pretkoncilskih oblika, pa možda čak i starih polemika unutar laičkih pokreta. Laičko pitanje nije svedivo samo na sociološko udruživanje.

Što se tiče dijaloga u kojem bi učinkovito sudjelovali laici u našoj situaciji, čini se da treba posvetiti pažnju trim razinama: *župa kao osnovni okvir; biskupija; laičke organizacije*. Sve to dolazi u kontekst sadašnjeg procesa subjektivizacije pluralnoga društva. Crkveni dijalog na ovim razinama, povezan i prenesen u širu crkvenu javnost putem medija, može izvršiti i vrlo pozitivan utjecaj na aktualne društvene procese¹¹.

¹¹ Opširnije o tome vidi moju knjigu: *Laici i svjetovna dimenzija Crkve*, KS, Zagreb, 1995.

Što se tiče *župe*, sve se češće u nas može zamijetiti u raspravama i istupima neka tiha oporba prema inzistiranju crkvenih dokumenata na župi. Prigovor ima svoj korijen i donekle opravdanje u aktualnoj potrebi da se župa reorganizira i učini dinamičnom strukturom u kojoj bi se laici eklesiološki formirali i aktivirali kao kršćani u društvenoj sredini po svom specifičnom pozivu i kao pojedinci i kao udruge, koje se u skladu s novim Zakonikom mogu osnivati po njihovoj inicijativi. No, ne stoji tvrdnja da su samo laičke organizacije kadre aktivirati laikat. Župa je nenadoknadiva, pa je zato treba adekvatno obnoviti. Ono što se nije moglo učiniti zbog protucrkvenih prilika odmah poslije Koncila mora se učiniti sada u novom ozračju slobode. To isto vrijedi, na svoj način, i za biskupiju. Permanenatna formacija klera i laika u tom smjeru, u velikoj bi mjeri morala ići zajedno. Nama još predstoji formiranje laičkih udruga koje bi mogle odgovoriti zahtjevima pluralnog društva u koje ulazimo.

2.2. *Intelektualci*

Sve ovdje rečeno za laike, vrijedi i za intelektualce. Bez njih se ne može voditi nikakav dovoljno sadržajan dijalog koji bi tangirao suvremene teme. Puštajući, ovaj čas, po strani širu raspravu o identitetu intelektualca kao takvog, i posebno katoličkog, recimo da se on najopćenitije može definirati kao čovjek koji »promišlja stvarnost i ideje i »radi na idejama«¹². Prema tome je katolički intelektualac onaj koji se samospoznaje i identificira po vjeri i u vjeri, u evanđeoskom nadahnuću nalazi svjetlo i pomoć za svoje ideje koje gradi i po svjesnom pripadanjju Katoličkoj Crkvi. On je, prema tome, stalno u odnosu prema Crkvi – ad intra kao svojoj duhovnoj zajednici i određenoj paradigmi¹³, sudjelujući u stalnoj teološkoj refleksiji i istraživanju, unoseći i šireći spektar ljudskih spoznaja; ad extra – prema svijetu, društvu, sudjelujući u kulturno-društvenom stvaralaštvu. Odatle slijedi potreba da se na dinamičan način shvati položaj intelektualca, i u Crkvi i u društvu, jer je on, prije svega, jaka osobnost koja gradi potreban kritičan stav u Crkvi i društvu. Tu se sada može postaviti pitanje, imamo li mi u Hrvatskoj katoličkih intelektualaca? Odgovor mora biti pozitivan. Imamo ih, ali unutar Crkve nemamo razvijen instrumentarij po kojem bi oni mogli doći kreativno do izražaja. Teološka misao još nije ušla u društveni tijek niti u javnost tako da bi otvarala vidike i pružala poticaj za promišljanja u svjetlu vjere. Naša crkvena obraćanja javnosti pojednostavljeno su moralizatorska, pa zato nestimulativna. Treba teolo-

¹² Usp. E. MORIN, *Kako izići iz XX. stoljeća*, Globus – Zagreb 1984., str. 197

¹³ Pod pojmom paradigma H. KÜNG shvaća: »ukupnu konstelaciju uvjerenja, vrijednosti, načina postupanja, koja je zajednička svim članovima jedne zajednice«. (Vidi: u *Filozofska istraživanja* 4(1984.) sv. 3, str. 440).

ški analizirati konkretne probleme koje ljudi uistinu osjećaju, pa odatle ukazati na ono više svjetlo. Treba poput Krista sići da bismo mogli uzaći.

Sada mnogo laika, više ženskih nego muških, studira teologiju pa će zacijelo odatle proizići i nova potreba unutarcrkvenoga dijaloga, koji neće biti bez tenzija. Već sada bismo morali s time računati. Samo iskren unutarnji dijalog može kontinuirano i našu Crkvu osposobljavati za dijalog s ljudima na prijelazu u treći milenij. Ne treba se bojati različitih mišljenja, ni različitih pristupa problemima. Treba težiti za najboljim odlukama u koje će se najviše ljudi moći uključiti kreativnom poslušnošću.

2.3. *Žene*

Mjesto i uloga žene u unutarcrkvenom dijalogu ne bi trebalo gledati izdvoje-no iz čitavog kompleksa toga pitanja u teoretskoj eklesilogiji kao ni u praktičnom crkvenom životu. Žene bi same o tome morale govoriti. Volio bih da je o tome ovdje nastupila žena. Danas u Crkvi ima znatan broj velikih teologinja.

Po mom sudu, šteta je za taj dijalog što se suvremen problem žene previše reducira: u Crkvi na njezin položaj u hijerarhijskoj crkvenoj strukturi, a u društvu na rađanje. Dijalog je zbog toga neopravdano sužen i polariziran, pa se pretvara u obranu ekstremnih stajališta, u čemu većina žena-vjernica neće sudjelovati. Tako je to razgovor bojovnika.

Danas se, doduše – tako se meni čini – u Crkvi previše govori o ženama, a premalo se njih same zove na razgovor o problemima koji nisu samo njihovi, pa ni kada se njih posebno tiču. Nije dobro da su toliko u središtu pažnje; bilo bi bolje da one, bez kleričkog paternalizma, budu ravnopravno nazočne u svim dijalog-nim tijelima crkvene zajednice.

U našim prilikama problemi vezani uz položaj žene u Crkvi još nisu jako za-oštreni. Tu situaciju zato treba iskoristiti za novi i bolji početak. Valja se uključiti u sve što se ovim previranjima i društvenim promjenama porađa. Pluralizam kao suvremena činjenica, tražit će od kršćana da svoje vrijednosti pokažu svjedočan-
stvom, ako su u svijetu navještaj onog boljeg što Duh Sveti ostvaruje. Treba, dakle, sudjelovati! No, svakim dijalogom Crkva ulazi u svijet, ali i svijet u Crkvu. Znači, treba i u Crkvi računati i s problemima žena koji obilježavaju suvremeni svijet. Žene-vjernice bi morale imati sluha za probleme svijeta i u svjetlu vjere i u proživljavanju duhovnog života u krilu crkvenog zajedništva moći u ovaj pluralni svijet unositi kršćanske vrednote.

2.4. *Redovnici*

Redovnike i redovnice također treba gledati kao sugovornike unutarcrkve-nog dijaloga. Zato se sav kompleks već spomenutih dijaloških problema i na njih

odnosi. Nije dobro promatrati nutarnji dijalog pluriformne, ali organske crkvene zajednice, kao dijalog između različitih strana. Radi se o bratstvenoj situaciji u kojoj bi morao vladati duh povjerenja i uzajamnog prihvaćanja, nekako apriornog, jer nas je već sve zajedno prihvatio Krist.

Redovnici uistinu intenzivno sudjeluju u životu Crkve. Njihove karizme i njihova djelatnost u crkvenoj zajednici nezaobilazni su na svim razinama. No oni najviše osjećaju potrebu unutarcrkvenog dijaloga. Vrlo često se osjećaju zaobide-ni i ignorirani.

Problemi se pojavljuju iz nedovoljno jasne svijesti raščlanjene crkvenosti. Još uvijek nije u praksi dovoljno afirmirana spoznaja o pluriformnosti crkvenog zajedništva. Glede dijaloga pojavljuju se dvije linije nesporazuma: 1. nedovoljno izgrađen subjektivni doživljaj uključenosti redovnikâ u sveopće i mjesno zajedništvo Crkve s jedne strane, i s druge strane njihovo (ne)prihvaćanje od strane dijalognih i upravnih tijela hijerarhijske crkvene razine, posebno u mjesnoj Crkvi; 2. strukturni i organizacijski problemi. Problem je redovnička egzempcija, oblik izuzetosti ispod biskupove vlasti i samo shvaćanje biskupove vlasti. O tome, inače, postoji dosta crkvenih uputa i dokumenata¹⁴, ali oni se očito ne mogu provesti u djelo bez dostatnoga i kontinuiranog razgovora i s redovnicima na svim relevantnim crkvenim razinama. Iz mogjeg dugogodišnjeg iskustva¹⁵ mogu reći da organizmi koji su predviđeni za takav dijalog, kao što je primjerice Mješovita komisija pri Biskupskoj konferenciji, jednostavno ne funkcionira. Bar do sada je kod nas bilo tako.

Pred Sinodu o redovnicima 1995. vrhovni redovnički poglavari bili su izrazili želju da »Sinoda pomogne otkrivati i zacrtati nove putove dijaloga između biskupa, osobâ posvećenog života, svećenika i laika u duhu organskog zajedništva, razvijenog na posljednjim Sinodama, da bi se uvijek mogao bolje utjeloviti dar poziva i crkvenog zajedništva u razmjeni darova Duha.«¹⁶ Ali, sinoda je ostala previše načelna. Ona je upravo briljantno ponovno iznijela u prvi plan teologiju posvećenog života, ali nije zalazila u konkretnosti (što se vjerojatno nije ni trebalo očekivati), iako je na samoj Sinodi bilo i iznošenja konkretnih problema. O dijalogu je rečeno: »... da je veoma prikladan stalni dijalog poglavara i poglavari-ca ... s biskupima ... dobro je da se osobe delegirane od Konferencije viših pogla-

¹⁴ Spomenimo samo najznačajniji iz kojega su uglavnom načela unesena i u Zakonik kanonskoga prava 1983.: *Mutuae relationes ...* u hrv. prijevodu: *Kriteriji o odnosima između biskupa i redovnika u Crkvi* KS-Dok. 53, Zagreb, 1979.

¹⁵ Bio sam provincijal u pet trogodišnjih mandata i u jednom mandatu predsjednik Konferencije viših redovničkih poglavara tadašnje Jugoslavije i više puta član predsjedništva iste konferencije.

¹⁶ Usp. *Carismi nella Chiesa per il mondo – Atti del Convegno Internazionale per il Sinodo* – Ed. S. Paolo, 1994., str. 268 s.

vara i poglavarica pozivaju da prisustvuju skupštinama biskupskih konferencija ... i obratno...«¹⁷ Sve bi to bilo dobro kad bi u mjesnim (partikularnim) Crkvama bilo interesa za taj dijalog. Obično on izostaje iz razloga jednog suženog shvaćanja crkvenog zajedništva, koje se definira i prosuđuje isključivo po hijerarhijskoj liniji.

Čini se da na općem katoličkom planu unutarnji dijalog s redovnicima nema problema, ali na mjesnoj razini problemi su još uvijek jako prisutni. Trebalo bi da i sami redovnici, pogotovo u krajevima gdje je njihova prisutnost previše srasla s pučkim mentalitetom, shvate da se moraju malo odmaknuti od »mitskog« pučkog katolicizma, kako bi oslobodili prostor za katolički pluriformitet. Odnos mjesnog i sveopćeg za redovnike je posebno važan. Mislim da bi u okolnostima nekih hrvatskih krajeva trebalo posebno naglasiti da bi »... u odnosu na mjesnu Crkvu, redovnici trebali predstavljati sveopću instanciju, dok pojedina Crkva teži za lokalizmom ...«¹⁸

Najveći je dio problema, dakle, čini se, u strukturama, koje nisu ostavile dovoljno mjesta dijalogu. Postojeći dijalozi su se odvijali previše preko priopćenja, i bili su samo jednosmjerni. Pluralizam nije, u stvari, još uvijek dobrodošao. Taj se problem rađa i vuče od Koncila, od nedovršene, a započete, strukturne crkvene obnove prema novim sociološko-kulturnim izazovima suvremenog svijeta. Koncil je skrenuo pogled na znakove vremena i nove potrebe, postavio temelje za mnogo više nego što je crkveni zakonodavac kasnije mogao ili htio pretočiti u kanoonsko pravo. Ostaje zato napetost. Iznevjerena su očekivanja. Neka su očekivanja bila, zapravo, pretjerana. Možemo reći da i nije trebalo očekivati kako bi se redovnički instituti mogli tako ugraditi u mjesne crkvene strukture da ne bi, baš zbog svoje karizmatičke naravi, nastajale napetosti između institucionalnog i karizmatičkog. No ipak, neke stvari glede redovničkog statusa treba analizirati kroz pitanja što se sama po sebi postavljaju. Za muške redovnike to je njihov klerički i laički status i njihova ugradba u prezbiterij. To je još uvijek samo teoretski riješeno. Nema praktičnih modela, da se redovnici, a onda i njima više privrženi vjernici ne bi osjećali frustrirani.

3. Zaključak

U zaključku možemo iznijeti tek nekoliko teza važnih za promociju dijaloške crkvene dimenzije:

¹⁷ Ivan PAVAO II., *Vita consecrata*, br. 50, KS-Dok. 105, Zagreb, 1996.

¹⁸ Enzo FRANCHINI: *Vita religiosa verso quale riforma?* u *Settimana* (Bologna) br. 42 /1992. – to je prikaz *Assembleje CISM: »La vita consacrata verso 2000«*.

1. Dijalog unutar Crkve, na svim njezinim razinama, ne samo da je imperativ nego je i uvjet učinkovitosti njezina dijaloga sa suvremenim ljudima, konkretnim društvom i svijetom.

2. Dobro shvatiti odnos istine i slobode. Ne isticati jedno na račun drugoga. Dijalog pomaže da se sloboda u duhovnosti i mentalitetu poveže sa solidarnošću kao vrednotom ljudskog međusobnog prihvaćanja u različitosti. P. M. Zulhner u tom kontekstu, pozivajući se na prošlogodišnji susret europskih biskupa, kaže: »Povezati tri pojma: istinu, slobodu i solidarnost, to je pravi put Crkve u budućnost«. ¹⁹

3. Katolički identitet treba pluralno shvatiti i unutar mjesnih crkava. Usprkos toga što smo na crti iste vjere svi u Katoličkoj Crkvi bitno vertikalno usmjereni prema istom cilju u Bogu, svi se ne moramo identificirati u modalitetima samo s onim što dolazi po hijerarhijskoj liniji, nego i s onim što sadrži katolički osjećaj vjere. Dijalog će otkriti bogatstvo onoga što sačinjava u širinu »sensus fidelium«, što je povezano s razlikama u kulturi i vremenitim uvjetima. Svi ne mogu na sve jednako usredotočiti svoju pažnju.

4. Crkva u Hrvatskoj mora postupno sve više pomicati svoj javni naglasak od kulturnih i nacionalnih vrednota, onog objektivnog, prema vrednotama osobâ. Budućnost Crkve je u modelu »zajednice osobâ«.

5. Treba razmisliti kako je moguće u tom smislu unaprijediti dijalognu proceduru (demokratsku) u donošenju najvažnijih odluka na hijerarhijskom vrhu. Toliko demokracije može i mora biti i u Crkvi, u kojoj je vlast posluživanje nebeskim dobrima, da se ništa što pogađa osobe ne čini bez tih osoba.

6. Posvetiti više pažnje vijećima i radnim skupinama pri crkvenim zakonodavnim i upravnim tijelima (biskupske konferencije, konferencije redovničkih poglavara, prezbiteralna vijeća, pastoralna vijeća, biskupijska i župna, itd.) Tim vijećima dati ozbiljnost. Ona moraju biti na neki način i javne dijaloške tribine unutar određene crkvene zajednice.

7. Subjektivizacija crkvene zajednice na svim razinama. To znači da se, s jedne strane, pojedine vjerničke zajednice više pojavljuju i tretiraju kao subjekti u javnom mnijenju, a s druge, da se unutar biskupija, župa, kao i na nacionalnom planu formiraju vjerničke skupine, udruge u duhu pokoncilske ekleziologije. Te udruge, koje se mogu osnivati po privatnoj inicijativi samih vjernika (laici, intelektualci, žene ...), mogu biti zamašnjak unutarcrkvenog dijaloga. Iz njih bi mogli doći impulsi da se na stolu dijaloga pojave i teme i problemi.

¹⁹ U intervjuu časopisu *Družina*, Ljubljana 2.–12. siječnja 1997.

8. Crkvena javnost. Bez javnosti u nekoj ljudskoj zajednici nema dijaloga. Mogu postojati samo priopćenja. Naša je crkvena javnost velikim dijelom još samo na priopćenjima.

9. Za Crkvu je u evangelizacijskom smislu važno da sa svojom bujnom unutarcrkvenom javnošću bude zanimljiva i raznolikim društvenim medijima u modernom pluralnom društvu. Samo tako njezine življene vrednote mogu biti poziv i izazov drugima. Ako se u Crkvi ne događa ništa, osim obreda, onda je u njoj teško opstati čovjeku koji misli i koji svoju egzistentnu situaciju kritički promišlja.

10. Teologija, koja je i humanistička znanost, mora se u svjetlu objave baviti promišljanjem aktualnih tendencija u društvu, mora polaziti i od neke društvene analize. Katolički intelektualci, teolozi laici, muževi i žene, moraju teološku misao unijeti u stvarnost pluralnog društva, suvremenog svijeta.

Summary

DIALOGUE INSIDE THE CHURCH

Congregation-laymen, intellectuals, women, monks

The topic is elaborated in two parts. In the first place, the problem of dialogue inside the Church is expounded as it is. How to apprehend it. How much has this syntagm penetrated into the mind of the Church at all. How much does it really mark present practice of the Church as a community on all of its levels. Dialogue presumes, and while creates, new perception of the Church and what is it is necessary for realization of the Church mission in the world. Evangelization, both, the first and the second, in plural circumstances of this world, could be possible only through dialogue. It is necessary to accept topics and collocutors. Dialogue toward the outside stimulates dialogue inside – and vice versa. Furthermore, in few lines, are described circumstances and position of the dialogue within the Church. How much the exterior circumstances do affect the condition of the very congregation, respectively on the internal dialogue. The Church has not yet found the ideal model of its inside cooperation and life, and functional structures of its activity in modern social circumstances. Emphasized are the most important moments that reflect internal life of the ecclesiastical community, which result from the openness of the Church to the modern world. There are four reflections of the world (circumstances) in the Church (pluralism, liberal individualism, democratic spirit, freedom of media). Even in the Church mentality is creating that it is possible and even necessary, considering religious truth, to admit different approaches. Although the truth is one there is a possibility to track it down on many different ways.

The second part is dealing with subjectivization of the ecclesiastical community – subjects of dialogue: about shifting the stress from the Church institutionalization to the

persons and relationship between them – between ecclesial groups. It is necessary to understand and organize church structure, from dioceses to parishes, more dynamically. Specific form of democratic procedure is possible even in dogmatically constituted hierarchic structure of the Church. All this takes into consideration particular categories of the congregation within church community – laymen, women, intellectuals and monks. As the conclusion ten important thesis for promotion of the dialogical church dimension are brought up.

Key words: internal dialogue; dialogical characteristic of the community; subjectivization; too big restriction; creative obedience; relations between truth and freedom; publicity within the Church.

Preveo: Rudolf Amerl